

УДК 65.012.7:332.012.324

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Нусінова О.В., д.е.н.

Міжнародна академія фінансів та інвестицій

У статті досліджено особливості функціонування внутрішнього контролю в системі корпоративного управління вітчизняних публічних акціонерних товариств з урахуванням вимог Закону України «Про акціонерні товариства» та Принципів корпоративного управління в Україні. Узагальнено функціональні компетенції суб'єктів внутрішнього контролю за фінансово-господарською діяльністю, зокрема наглядової ради (як суб'єкта стратегічного контролю), ревізійної комісії (як суб'єкта оперативного контролю) та служби внутрішнього аудиту (як суб'єкта поточного контролю). З-поміж виключної компетенції наглядової ради акціонерного товариства відокремлено ті, які характеризують контрольні функції. Проаналізовано принципи внутрішнього контролю в корпоративному управлінні. Розкрито зміст елементів системи внутрішнього контролю в корпоративному управлінні, серед яких контрольне середовище, процес оцінки ризиків, інформаційна система, заходи контролю та моніторинг заходів контролю.

Ключові слова: внутрішній контроль, наглядова рада, ревізійна комісія, корпоративне управління, акціонерне товариство

This paper investigates the features of the internal control system of corporate governance of domestic public companies to meet the requirements of the Law of Ukraine “On joint stock companies” and the Principles of corporate governance in Ukraine. Functional competence of internal control over financial and economic activity has been generalized, in particular the supervisory board (as the subject of strategic control), audit committee (as the subject of operational control) and the internal audit service (as a subject of current control). Among the exclusive competence of the supervisory board of the company separated those that characterize control functions. The principles of internal control in corporate governance have been analyzed. The content of elements of the internal control system of corporate governance, including the control of environment, risk assessment process, information system controls and monitoring control has been revealed.

Key words: internal control, supervisory board, audit committee, corporate governance, joint stock company

Актуальність проблеми. Динамічні умови функціонування акціонер

них товариств потребують формування надійної системи контролю, яка дозволить забезпечити своєчасне виявлення операційних, фінансових та інших видів ризиків, дієве реагування на них, а також підвищити рівень впевненості щодо якості корпоративного управління. З урахуванням об'єктивної особливості корпоративного управління, яка полягає у відділенні функцій володіння від управління товариством, питання контролю є особливо важливими.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання внутрішнього контролю, у тому числі в системі корпоративного управління, досліджували такі вчені-економісти, як: Б.Н. Соколов, Ф.Ф. Бутинець, В.А. Шевчук, Р.О. Костирко, О.І. Пилипенко та інші. Аналіз літературних джерел показав, що у більшості наукових досліджень внутрішній контроль розглядається з позиції методологічних аспектів, що є невід'ємною вимогою його забезпечення. Проте залишаються недостатньо висвітленими організаційні аспекти внутрішнього контролю та їх дослідження в системі органів корпоративного управління акціонерних товариств.

Мета роботи. Дослідити особливості внутрішнього контролю в системі корпоративного управління, узагальнити функціональні компетенції органів управління акціонерного товариства, пов'язаних із забезпеченням системи внутрішнього контролю.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дієвий контроль є невід'ємним елементом будь-якої системи управління, у тому числі і корпоративного управління. Наявність надійної системи контролю в акціонерному товаристві дозволяє забезпечити акціонерам впевненість щодо ефективного використання коштів та доцільного їх спрямування на підвищення результатів діяльності та вартості товариства, а також захисту їх майнових інтересів.

Соколов Б. Н. у роботі [1] детально класифікує внутрішній контроль корпорації за видами функціональних бізнес-процесів на такі види: маркетинговий (збутовий), технологічний, організаційний, економічний, соціальний, екологічний та правовий. У загальному вигляді система контролю поділяється на зовнішній та внутрішній. Зовнішній контроль більш регламентований на законодавчому рівні, ніж внутрішній. Як зазначає М. Д. Корінько, внутрішній контроль – це система заходів, визначених

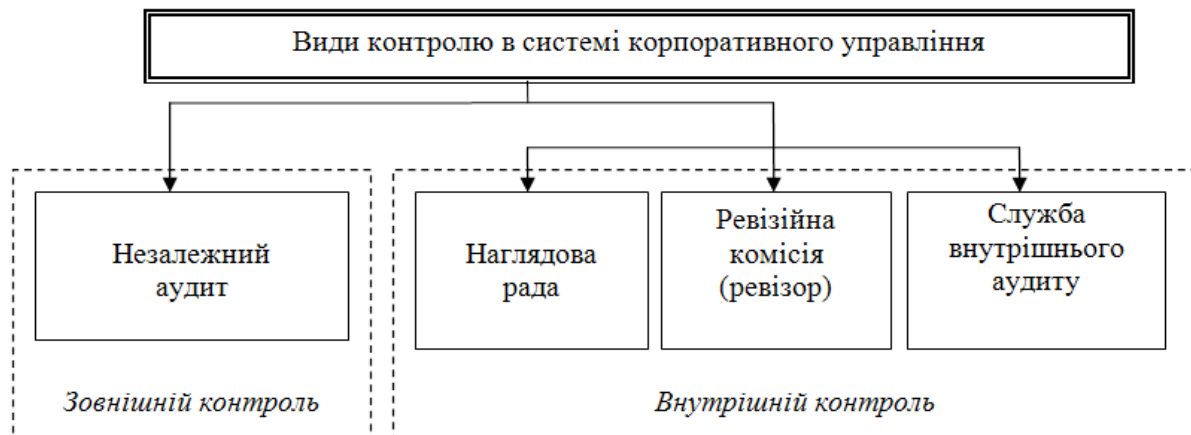
керівництвом підприємства та здійснюваних на підприємстві з метою найбільш ефективного виконання усіма працівниками своїх обов'язків щодо забезпечення і здійснення господарських операцій [2]. Бутинець Т. А. до основного завдання контролю доцільно відносить безперервну перевірку прийнятих управлінцями рішень, їх втілення в життя на рівні підприємства в цілому та його підрозділів, виконання всіма службами доведених до них планів і завдань, дотримання виконавчої дисципліни, забезпечення матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, достовірності звітних показників, використання даних обліку для управління і контролю, соціального захисту працюючих [3, с. 24]. Система корпоративного управління передбачає необхідність урахування інтересів широкого кола осіб, зокрема акціонерів, менеджерів, органів управління, працівників тощо. Тому забезпечення ефективного контролю в процесі корпоративного управління потребує урахування зазначених особливостей.

Відповідно до МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» [4] внутрішній контроль – процес, який планується, реалізується та ведеться найвищим управлінським персоналом, управлінським персоналом та іншим персоналом, для надання достатніх гарантій досягнення мети суб'єкта господарювання щодо надійності фінансової звітності, ефективності та результативності діяльності, а також відповідності застосовним законам та нормам. Стосовно внутрішнього контролю в системі корпоративного управління, то доцільно додати до мети суб'єкта господарювання досягнення балансу інтересів зацікавлених осіб, а також підвищення капіталізації товариства.

Невід'ємними категоріями внутрішнього контролю є суб'єкти та об'єкти. Із урахуванням особливостей структури управління в акціонерному товаристві доцільно узагальнити суб'єктів контролю в корпоративному управлінні за допомогою його видів (рис. 1).

У роботі [6] виділяються три групи об'єктів внутрішнього контролю, серед яких ресурси, процеси та результати. При цьому автор приділяє увагу саме виробничим процесам, у якому основним об'єктом внутрішнього контролю є витрати [6]. На нашу думку, під процесами, як однієї із груп об'єктів внутрішнього контролю, в корпоративному управлінні доцільно розуміти саме процеси прийняття рішень органами

управління акціонерного товариства (загальними зборами, наглядовою радою, правлінням та ревізійною комісією).

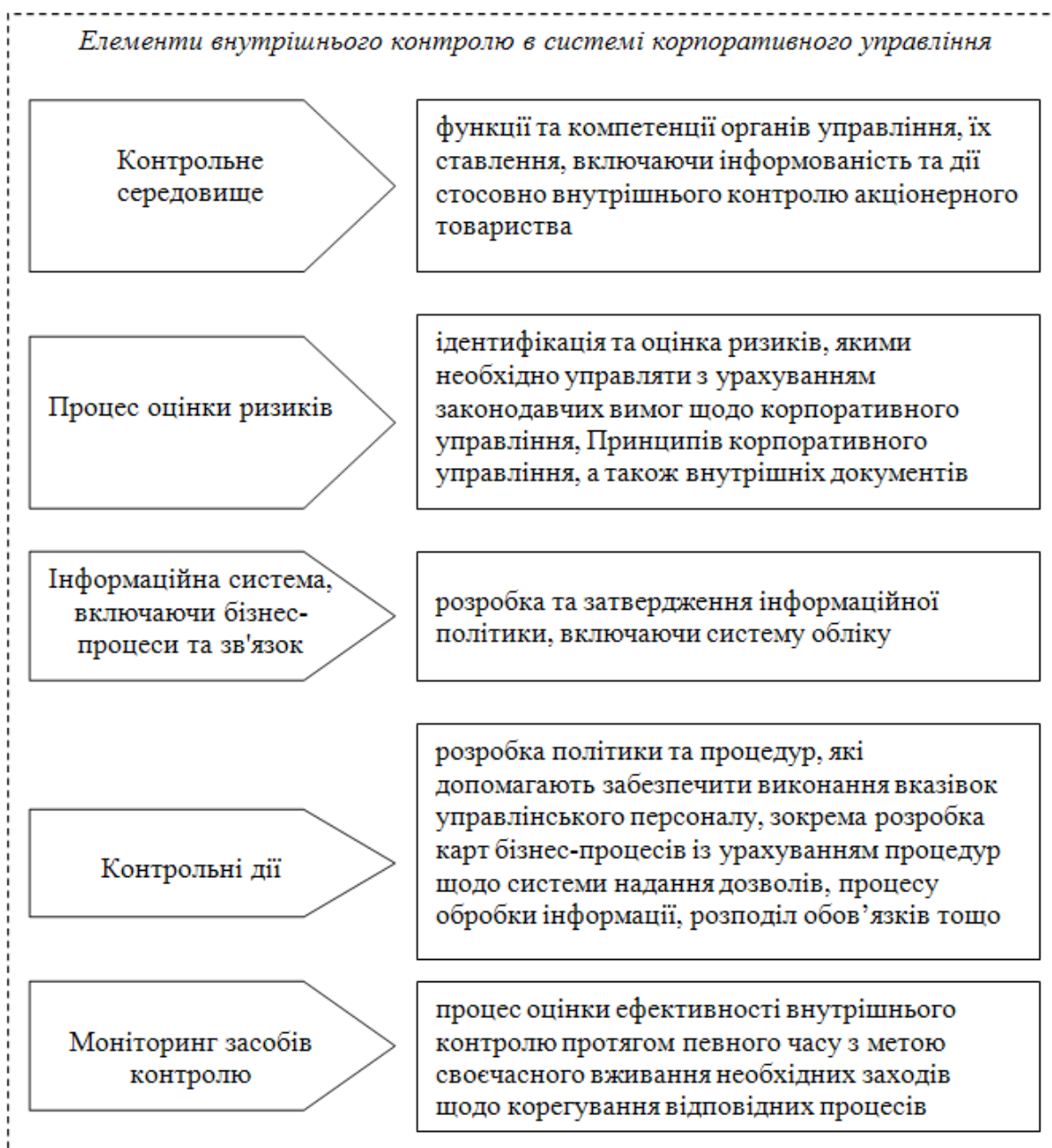

Рис. 1. Класифікація видів контролю в системі корпоративного управління

Джерело: складено автором на основі [5]

Система внутрішнього контролю характеризується елементами. У роботі [7] Р. О. Костирко виділяє п'ять елементів системи внутрішнього контролю в корпоративному управлінні, серед яких: контрольне середовище, суб'єкти контролю, методи контролю, процедури внутрішнього контролю та оцінка ризику внутрішнього контролю. На нашу думку, елементи внутрішнього контролю у взаємозв'язку з корпоративним управлінням доцільно визначати з урахуванням вимог МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» (рис. 2).

Під час дослідження внутрішнього контролю доцільно визначити основні принципи, які характеризують систему внутрішнього контролю в корпоративному управлінні. Костирко Р. О. до зазначених принципів відносить: динамічну спрямованість, системно-цільовий підхід, параметрично-діагностичний підхід, альтернативність, зворотно-послідовне прийняття управлінських рішень, баланс ризиків, моніторинг, баланс інтересів та синергічність [7]. У роботі [6], окрім принципу синергічності, автор відокремлює принцип гнучкості, передбачення прийняття управлінських рішень, стратегічної спрямованості, ієрархічності, участі менеджерів в процесі контролю, непереривності та координації. На наш погляд, кожний із зазначених принципів заслуговує на увагу, проте доцільно також врахувати принцип відповідальності, своєчасності та розподілу обов'язків, які є невід'ємними аспектами ефективного забезпечення внутрішнього контролю в системі корпоративного управління.

Рис. 2. Характеристика елементів внутрішнього контролю в системі корпоративного управління

Джерело: власна розробка автора на основі [4]

Ефективна система внутрішнього контролю в корпоративному управлінні передбачає чітке визначення функціональних обов'язків відповідних суб'єктів. Згідно з національними Принципами корпоративного управління нами узагальнено компетенції суб'єктів внутрішнього контролю в корпоративному управлінні (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика компетенції суб'єктів внутрішнього контролю в системі корпоративного управління акціонерного товариства

Суб'єкти внутрішнього контролю	Зміст компетенції суб'єктів внутрішнього контролю
Наглядова рада	<p>Стратегічний контроль за фінансово-господарською діяльністю акціонерного товариства:</p> <ul style="list-style-type: none"> – контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства, у тому числі забезпечення підготовки повної та достовірної публічної інформації про товариство; – контроль за запобіганням, виявленням та врегулюванням конфлікту інтересів посадових осіб органів товариства, у тому числі за використанням майна товариства в особистих інтересах та укладення угод з пов'язаними особами; – контроль за ефективністю управління товариством та, у разі потреби, внесення змін; – перевірка достовірності річної та квартальної фінансової звітності до її оприлюднення та (або) подання на розгляд загальних зборів акціонерів; – виявлення недоліків системи контролю, розробка пропозицій та рекомендацій щодо її вдосконалення; – призначення та звільнення внутрішніх аудиторів; – затвердження зовнішнього аудитора (якщо це повноваження не віднесено до компетенції загальних зборів акціонерів); – здійснення контролю за ефективністю, об'єктивністю та незалежністю зовнішнього аудитора, фінансовими відносинами між товариством та аудитором; – контроль за усуненням недоліків, які були виявлені під час проведення перевірок ревізійною комісією, службою внутрішнього аудиту та зовнішнім аудитором
у тому числі Аудиторський комітет	<ul style="list-style-type: none"> – контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства; – надання пропозицій щодо обрання аудитора та контроль за його незалежністю; – визначення напрямів необхідного аудиту; – питання звітності та управління ризиками
Ревізійна комісія	<p>Оперативний контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства:</p> <ul style="list-style-type: none"> – проведення планових перевірок за підсумками фінансово-господарської діяльності товариства за рік з метою подання загальним зборам акціонерів висновків за річними звітами та балансами; – проведення позапланових перевірок за власною ініціативою, за рішенням загальних зборів акціонерів, за рішенням наглядової ради та на вимогу акціонерів, які володіють у сукупності понад 10 відсотками голосів
Служба внутрішнього аудиту (внутрішній аудитор)	<p>Поточний контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства:</p> <ul style="list-style-type: none"> – контроль за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку; – контроль за відповідністю даних бухгалтерського обліку фактичній наявності активів, їх належним збереженням; – експертизи фінансової та операційної діяльності; – підготовки оглядів діяльності товариства та розробки рекомендацій щодо підвищення її ефективності

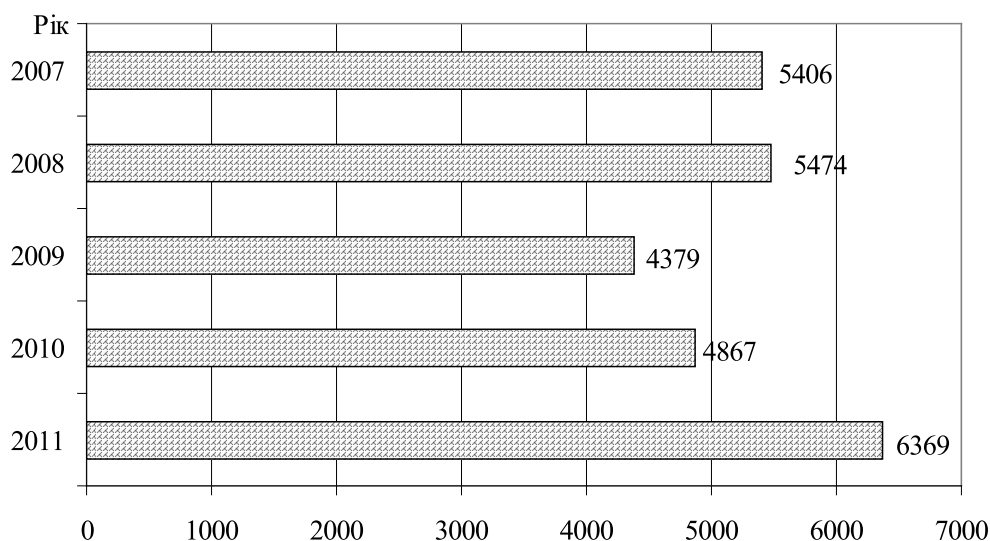
Джерело: складено автором на основі [5]

Окрім того, Законом України «Про акціонерні товариства» визначено виключні компетенції органів управління. Аналіз виключної компетенції

наглядової ради акціонерного товариства дозволив виділити ті із них, які мають контрольний характер, зокрема:

- затвердження умов контрактів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;
- обрання реєстраційної комісії, за винятком випадків, встановлених Законом України «Про акціонерні товариства»;
- обрання аудитора товариства та визначення умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг. У разі, якщо наглядова рада відсутня, це питання належить до компетенції виконавчого органу, якщо інше не встановлено статутом;
- прийняття рішення про вчинення значних правочинів у випадках, зокрема щодо вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства;
- прийняття рішення про обрання оцінювача майна товариства та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг [8].

Аналіз загальнодоступної інформації, розкритої публічними акціонерними товариствами (www.smida.gov.ua), дозволяє зробити висновок, що найчастіше внутрішню перевірку їх фінансово-господарської діяльності здійснює ревізійна комісія, а найменшу кількість перевірок – наглядова рада. Динаміка кількості публічних акціонерних товариств, на яких створено ревізійну комісію, наведена на рис. 3.

Рис. 3. Кількість публічних акціонерних товариств, на яких створено ревізійну комісію, 2007–2011 рр.

Джерело: складено автором на основі [9]

Як видно з рис. 3, спостерігається неоднозначна динаміка кількості публічних акціонерних товариств, на яких створено ревізійну комісію протягом 2007–2011 рр. Проте у 2011 р. значення цього показника значно збільшилось порівняно із попередніми періодами, що є позитивною тенденцією щодо забезпечення внутрішнього контролю в системі корпоративного управління.

Висновки. Таким чином, внутрішній контроль в системі корпоративного управління – це система заходів, які плануються та реалізуються відповідними суб'єктами внутрішнього контролю акціонерного товариства з метою забезпечення впевненості щодо досягнення балансу інтересів зацікавлених осіб, надання достовірної інформації, дотримання законодавчих та внутрішніх вимог товариства, захисту активів товариства та ефективного використання ресурсів. Необхідною умовою побудови ефективної системи внутрішнього контролю в корпоративному управлінні є дослідження організаційних аспектів, зокрема визначення функціональних обов'язків органів корпоративного управління акціонерного товариства, які виступають суб'єктами внутрішнього контролю. Подальших досліджень потребують проблемні питання з розробки відповідних бізнес-процесів щодо реалізації функцій суб'єктів внутрішнього контролю в корпоративному управлінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соколов Б. Н. Системы внутреннего контроля (организация, методики, практика) / Б. Н. Соколов, В. В. Рукин. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 442 с.
2. Корінько М. Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: [монографія] / М. Д. Корінько. – К.: ДП «Інформ-аналіт. Агентство», 2007. – 429 с.
3. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: елементи організації системи / Т. А. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2009. – Вип. 2 (11). – С. 21–42.
4. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року, частина 1 / Пер. з англ. Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Зєніна О.О. та інш. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів України Аудиторська палата України, 2010. – 852 с.
5. Проект нової редакції Принципів корпоративного управління України, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 571

- від 11.12.2003 р. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 52 від 24.01.2008 р. // Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2008. – № 38. – С. 12–27.
6. Костирко Р. О. Внутрішній контроль в корпоративному управлінні: методологічне забезпечення / Р. О. Костирко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 1 (49). – С. 81–88.
  7. Костирко Р. О. Концептуальні основи внутрішнього контролю в системі корпоративного управління / Р. О. Костирко // Економіка і організація управління. – 2008. – № 4. – С. 28–37.
  8. Закон України «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17/print1370517284283821>.
  9. Річний звіт НКЦПФР за 2012 р. «Інновації для розвитку ринку» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1370875350.pdf.